

A VIDÉK ÉS A VIDÉKI TÉRSÉGEK MEGHATÁROZÁSÁNAK EURÓPAI VONATKOZÁSAI (TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG ÚJ VÁROS- VIDÉK TIPOLOGIÁJA APROPÓJÁN)

Kis Krisztián

adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar, Szeged

SUMMARY

The paper reviews the European attempts to designate rural areas, major institutional definitions and the existing practice. The presented rural designations are mostly recommendations, serving statistical purposes, but in neither case constitute as designation for development. Designations for this purpose are under national competence, during which the characteristics of settlement structures, population density, land use and certain socio-economic indicators are taken into account. Whatever approach we take in designating rural areas or defining rural, we need to have relevant information capturing characteristics of rural areas, as well as such geographic units which help to perform rural designation. To this end the European Commission recently introduced a new method, which allows designating urban and rural areas more precisely.

1. BEVEZETÉS

A vidékkel kapcsolatos fogalmak értelmezése, jelentéstartalmának meghatározása nem öncélú tevékenység. Azt a célt szolgálja, hogy az adott fogalom mindenki számára ugyanazt jelentse, azonos tartalommal és értelemben, mert csak így beszélhetünk ugyanarról félreértések nélkül. Felmerül azonban a kérdés, hogy vajon lehet-e egységes, mindenki számára elfogadható, tudományos szempontból is helytálló fogalmakat alkotni. A válasz nagy valószínűséggel: nem, amelynek oka több forrásból gyökerezik. Az eltérő fogalomhasználatnak, a más értelemben való interpretálásnak egyaránt vannak objektív és szubjektív okai. A dolgozat célja nem új fogalmak alkotása, hanem a vidék értelmezése és fogalmi lehatárolása témakörön belül bemutatni a vidék és a vidéki térségek meghatározására tett európai kísérleteket, a kialakult gyakorlatot.

„A vidék, a vidéki térség fogalmának meghatározása nem csupán technikai vagy módszertani kérdés, hanem alapvetően ezen múlik a vidékpolitika egész rendszere, céljai, módszerei stb.” (Szakál 1999). A vidéki területek meghatározása, attól függően, hogy a ruralitást milyen szempontból vizsgáljuk (földrajzi, szociális, gazdasági vagy kulturális), különböző kritériumok szerint történhet; ugyanakkor a különböző szempontú vidéklehatárolások más-más földrajzi lefedettséget eredményeznek (Maác 2001). Ezzel összefüggésben elmondható, hogy számos vidékdefiníció létezik, melyekre egyaránt igaz, hogy különböző kritériumokra (népességszám, népsűrűség stb.) és a hozzájuk rendelt határértékekre helyezik a hangsúlyt. Ennek megfelelően a lehatárolt területi egységek mérete is változó, továbbá a különböző meghatározások eltérő számú vidéki népességet eredményeznek, s ha a népesség száma meg is egyezik, az általuk vidékinek titulált népesség összetétele eltérő lesz (Du Plessis et al. 2002). Mindezek miatt a szerzők véleménye, hogy igenis számít, milyen meghatározását alkalmazzuk a vidéknek. Kovách (2010) rávilágít arra, hogy a „mindenkori vidékfogalom, olyan társadalmi konstrukció, amely a diskurzusok jelentéskészletét, objektív tartalmakat és a fogalom legitimizációs elemeit hordozza”, s a vidék fogalmának meghatározása nagyrészt attól függ, hogy ki hogyan érzékeli és értelmezi a vidéket. Ezt erősíti Racher et al. (2004) véleménye is, miszerint nyilvánvaló, hogy a megalkotott vidékdefiníciók magukban hordozzák a különböző tudományágak, célkitűzések és a figyelembe vett körülmények sokszínűségét, éppen ezért ezek eltérő helyzetekben való alkalmazhatósága kétséges.

Akármiilyen szempontból is közelítjük meg a vidék lehatárolását, fogalmának meghatározását, mindenképpen szükségünk van releváns földrajzi egységekre és a vidék sajátosságait megragadó releváns információkra, amelyek szintjén, és amelyek segítségével elvégezhető a lehatárolás.

2. A VIDÉK ÉRTELMEZÉSE ÉS A VIDÉKI TÉRSÉGEK LEHATÁROLÁSA

A vidék és a vidéki térségek meghatározására tett európai kísérletek bemutatását időrendi sorrendet alapul véve végzem el, melynek során a fontosabb intézményi meghatározásokat veszem sorba. Az első ilyen dokumentum, az Európai Bizottság által 1988-ban „A vidéki társadalom jövője” (The future of rural society) címmel publikált jelentés, amely lefektette az új fejlesztéspolitikai közelítésmóddal kapcsolatos alapelveket, és a vidéki térségek sajátos fejlesztési igénye kapcsán a dokumentumban foglaltakkal a Bizottság elkötelezte magát a területalapú vidékfejlesztés mellett. A dokumentum szerint „a vidék vagy vidéki térség fogalma nem csupán földrajzi lehatárolást jelent, hanem az vonatkozik a társadalom és gazdaság egészének szerkezetére, a tevékenységek széles skáláját felölelve. A vidéki térségek nemcsak lakó- és munkahelyül szolgálnak, hanem a társadalom egésze számára kiemelkedően fontos funkciókkal bírnak” (EC 1988).

A Vidéki Térségek Európai Chartája vidékdefiníciója

A vidéki térségeket sokáig egyszerűen a „városi térségek” ellentétéként határozták meg, s ahogyan arra többen is rámutatnak (Arcaini et al. 1999, Maác 2001, Sarudi 2003) e szellemben készült az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése által elfogadott Vidéki Térségek Európai Chartája is. A Charta megfogalmazása szerint a vidéki térség olyan szárazföldet, belső vagy tengerparti területet jelent, amely kisvárosokat és falvakat foglal magába, ahol a terület legnagyobb részét a következőkre fordítják (Council of Europe 1996): mezőgazdaság, erdészet, akvakultúra és halászat; a vidéki lakosok gazdasági és kulturális tevékenységei (kézművesség, ipar, szolgáltatások stb.); nem városi jellegű pihenés és rekreáció, természetvédelem; egyéb célok, például lakóhely.

Más megfogalmazásban (Anonim 1998) a „rurális térség” fogalma alatt olyan tágabb értelemben vett terület értendő, amelyben a falvak és a kisebb városok, gazdaságilag és szociálisan egységes egészet alkotnak és összehasonlítva a városi térségekkel bennük:

- számottevően alacsonyabb a lakosság, a gazdasági, szociális és kulturális struktúrák koncentrációja, valamint
- a terület nagyobb részét mezőgazdasági, erdőgazdasági, természetvédelmi és kikapcsolódási célokra használják.

E meghatározás legnagyobb érdeme az egyszerűsége. Valójában azonban inkább túlságosan is leegyszerűsíti a vidéki területek lehatárolását, hiszen a vidéki területeknek is megvannak a maguk jellemzői (erősségei, gyengeségei, sajátos igényei), amelyeket szintén fontos megjeleníteni és figyelembe venni (Arcaini et al. 1999, Maác 2001). A Vidéki Térségek Európai Chartája a hivatalos politika rangjára emelte a vidékkel való törődést, s egyik nagy érdeme, hogy az érték elemzését a közvetlen gazdasági (pénzben kifejezhető) értéken túlra is kiterjesztette, ehhez hozzárendelve fogalmazta meg a vidéki térségek hármasszámú funkcióját (Dorgai 1998, Kovács 2003, Sarudi 2003). A Charta szerint a vidéki térségek három funkciója: a gazdasági, ökológiai és szociokulturális funkció (Council of Europe 1996).

A gazdasági funkciók sokszínűek, ugyanakkor kiemelt jelentőségű a fenntartható fejlődés szellemiségének megfelelő mezőgazdasági termelés, amely hozzájárul a vidéken élők megélhetéséhez, a genetikai erőforrások in situ megőrzéséhez, valamint a rekreáció és turizmus alapjainak megteremtéséhez. A Charta a vidék gazdasági funkcióját kiterjeszti a

mezőgazdaságon túlra is, hiszen annak biztosításában fontos szerepet tulajdonít a különböző szektorokban működő kis- és középvállalkozásoknak is. Az ökológiai funkciók a környezet, a természet és a táj megóvásában, azok fenntartható használata során jelennek meg. Kiemelt jelentősége van ebben az élet természetes alapjai (a föld, a víz és a levegő) megőrzésének, azok megfontolt és fenntartható használatának; az okszerű tájhasználatnak, ezáltal az élőhelyek, a biodiverzitás, a genetikai diverzitás és a tájak sokszínűsége megóvásának. A szociokulturális funkciók magukba foglalják a vidéki területekre jellemző társadalmi és kulturális értékek megőrzését s e szerepkörök fejlesztését.

A vidék meghatározása az Európai Területfejlesztési Perspektívában

Az EU területfejlesztésért felelős miniszterei 1999-ben fogadták el az Európai Területfejlesztési Perspektívát (European Spatial Development Perspective, ESDP), ami az Európai Unió kiegyensúlyozott és fenntartható területi fejlődésének egyik fontos alapdokumentuma. Az ESDP-ben foglaltak szerint az EU-ban a vidéki térségekre, mint komplex gazdasági, természeti és kulturális területekre, a változatosság és a belső fejlődés jellemző. Nem jellemezhetők olyan egydimenziós ismérvekkel, mint a népsűrűség, a mezőgazdasági termelés aránya vagy a természeti erőforrások jelenléte. Korábban a döntéshozók a vidéki térségeket olyan homogén területeknek tekintették, amelyekben ugyanazon korlátozó tényezők és lehetőségek határozzák meg azok fejlődését. Amint arra az ESDP is rámutat, ez a szemlélet ma már nem felel meg az EU realitásának, hiszen az európai vidékre a változatosság, a sokszínűség a jellemző, amely megmutatkozik az emberek és közösségek, a környezet, a táj és a tevékenységek sokféleségében. Tehát a vidék nem csupán a város ellentéte, illetve nemcsak a mezőgazdasági termelés színtere, még ha e területekre jellemző is a mezőgazdasági földhasználat és foglalkoztatottság esetenként magas aránya. Ennek megfelelően az Európai Területfejlesztési Perspektíva integráltan, funkcionális területi egységként, kezeli a várost és a vidéket, amelyet sokféle kapcsolat és kölcsönös egymásrataltság jellemez (EC 1999).

Az ESPON által kidolgozott város-vidék tipológia

Az ETP 1999-es elfogadása után szorosabb, állandó jellegű és intézményesített együttműködésben gondolkodtak a tagállamok, melynek előmozdítására, a már meglévő területfejlesztéssel foglalkozó kutatóbázisra alapozva, kutatási hálózatot hoztak létre. Ennek keretében 2002-ben hozták létre az ESPON-t (European Spatial Planning Observation Network, magyarul: Európai Területi Tervezési Megfigyelő Hálózat), annak érdekében, hogy az Unió regionális és területi politikájához, a kohéziós jelentések elkészítéséhez, a következő időszakok programjaihoz egyfajta tudományos háttérrel, iránymutatást adjon. Az ESPON-projektek három csoportba sorolhatók. Az ESPON program tematikus projektjei (1) területfejlesztési kulcsfeladatokat vizsgálnak, a politikák hatásait vizsgáló projektek (2) az ágazati és a területfejlesztési politikák térbeli hatásait elemzik, míg a koordináló projektek (3) átfogó, integrált stratégiákat alakítanak ki az európai területfejlesztés számára (Somlyódyné Pfeil 2005, Vajda 2006).

A vidéki térségek meghatározása szempontjából az ESPON 1.1.2. (Város-vidék kapcsolatok Európában c.) tematikus projektje keretében végzett kutatások szolgálnak releváns információkkal. A kutatási zárójelentés (ESPON 1.1.2. Final Report) készítői megállapítják, hogy a vidéki térségek meghatározásának és osztályozásának nincs egyértelmű és világos kiindulópontja. Véleményük szerint a város-vidék kapcsolatok vizsgálata szükségessé teszi a fogalmi tisztázást. A vidék-város kapcsolatok megléte maga után vonja azt a következtetést, hogy van valami, amit „városi”-nak és valami, amit „vidéki”-nek hívunk. Adott környezetben a város és vidék, mint térkategóriák jellemzői és funkciói határozzák meg a közöttük lévő

viszonyt, illetve kapcsolatokat. E kategóriák jellege azonban attól függ, hogyan definiáljuk őket. A tanulmány szerint a városi és vidéki terek meghatározásával tulajdonképpen a közöttük lévő kapcsolatok jellemző vonásait, főbb jellemzőit határozzuk meg. Bármilyen kapcsolat jellegét az abban közreműködő felek, különösen azok funkciói határozzák meg. A város-vidék kapcsolatok vizsgálatának kiindulási pontja, hogy különbséget tegyünk a strukturális és funkcionális kapcsolatok között. A strukturális tulajdonságok a fizikai környezet azon tulajdonságait jelentik, amelyek az emberi tevékenység eredményeképpen évszázadok alatt alakultak ki és viszonylag állandóak. Ilyen szerkezeti tulajdonságok pl. a területhasználat, a településszerkezet vagy a népesség eloszlása. A funkcionális tulajdonságok a fizikai környezet tényleges használati módját jelentik, ilyen például a termelés, a fogyasztás vagy a kommunikáció különböző formái. Egy adott terület városi vagy vidéki jellegét a fent említett strukturális és funkcionális tulajdonságok (népsűrűség, területhasználat, gazdasági tevékenységek, funkciók stb.) alapján határozhatjuk meg. Az előbbiek alapján a város-vidék kapcsolatok mindkét szempont alapján meghatározhatók. Így a város és a vidék strukturális kapcsolatát a fizikai környezet összetétele és alakulása, míg funkcionális kapcsolatukat a környezet használatának módja határozza meg. Idővel a funkciók átalakulnak, ahogy a termelési és fogyasztási jellemzők változnak, ami a fizikai környezet újraformálódását eredményezi. Így minden város-vidék kapcsolat részét képezik a folyamatos változások és átalakulások. A strukturális kapcsolatokat bizonyos stabilitás jellemzi, hiszen a fizikai környezet változása nem hirtelen történik, ezért ezen tényezők viszonylag közömbösek a funkcionális kapcsolatok szempontjából. A funkcionális kapcsolatok azonban gyorsan megváltozhatnak, a különböző funkciók és tevékenységek ugyanis rugalmasan alkalmazkodnak a különböző fizikai környezethez. Ennek hatására, ahogy azt a gyakorlati tapasztalatok is alátámasztják egyre nehezebb világos és egyértelmű különbséget tenni város és vidék között (Bengs és Schmidt-Thomé 2005).

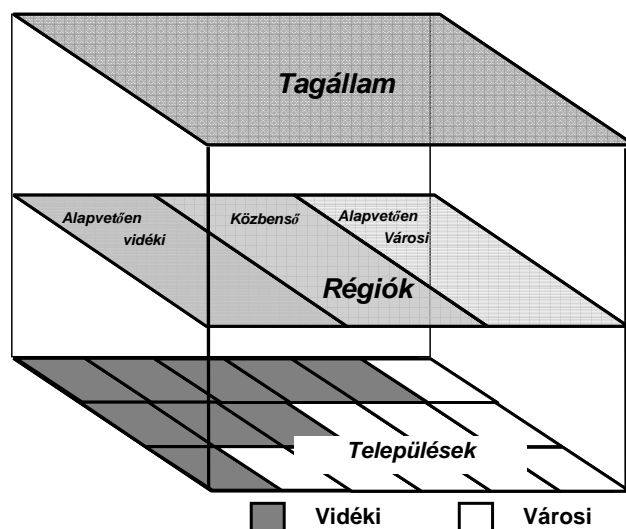
A fejlett piacgazdaságú országokban például a vidéki átrendeződés, a vidéki társadalom és gazdaság jelentős megváltozásának eredményeként a vidéki térségekre egyre inkább az ún. poszt-produktivist vidék (post-productivist countryside) válik jellemzővé, azaz a vidéki terek nem elsősorban a klasszikus értelemben vett mezőgazdasági termelés színterei már. Összefüggésben a város-vidék közötti kapcsolatok változásával ugyanis egyéb tevékenységek, területhasználok és területhasználati módok (minőségi élelmiszertermelés, pihenés és rekreáció, lakóingatlanok, természetvédelem) jelentek meg. E tevékenységek megjelenése pedig átalakította a korábban meglévő, hagyományos struktúrát (Vajda 2006).

Az OECD vidéklehatárolása

A fentiek dacára, az Európai Unióban máig nincs a vidéknek közösségi szinten egységes meghatározása, és semmilyen előírás sincs arra vonatkozóan, hogy a tagországok mit tekintsenek vidéknek. Ettől függetlenül minden tagországnak megvan a maga vidék-meghatározása, ami jellemzően valamilyen társadalmi-gazdasági ismérven (pl. a térség mezőgazdasági jellege, népsűrűség vagy a népességcsökkenés) alapszik. Ebből adódóan a vidéki területek lehatárolása Európában meglehetősen heterogén képet mutat (Arcaini et al. 1999; EC 1997). Felmerül a kérdés, hogy áthidalható-e a probléma, és meghatározhatók-e valamilyen konszenzusos módszer alapján Európa vidéki terei. E tekintetben kiemelt fontossággal bír az OECD által 1994-ben kidolgozott módszer, amely a városi és vidéki térségek megkülönböztetésére a népsűrűséget veszi alapul. Ez a vidéki területek egyetlen nemzetközileg elismert meghatározása, ami azonban csak statisztikai, illetve leíró célokat szolgál, s nem képezi alapját a beavatkozási vagy fejlesztési célterületek meghatározásának a vidékfejlesztési politika számára. Az Európai Bizottság több dokumentumában is hangsúlyozza, hogy az Unió vidéki területeinek lehatárolására következetesen az OECD módszertanát alkalmazza, és kiemeli, hogy az így kapott eredmények egyes esetekben nem

tükrözik megfelelően a területek vidékies jellegét, különösen a sűrűn lakott régiókban (ld. pl. EC 2009).

Az OECD eredeti, 1994-ben publikált módszertana szerint a vidéki területek lehatárolása a figyelembe vett területi szinteknek (helyi és regionális) megfelelően két lépésben történik (ld. 1. ábra).

Vidéki települések (lokálisok) : a népsűrűség 150 fő / km² alatti

Régiótípusok : a vidéki településeken élő népesség aránya alapján (15% alatt, 15-50%, 50% felett)

1. ábra. Az OECD város-vidék tipizálásának alapsémája

Forrás: OECD (1996) alapján saját szerkesztés

Helyi (az uniós területi statisztikai osztályozási rendszer (NUTS) szerint: LAU 2; a mi fogalomrendszerünk szerint települési) szinten vidékinek tekintik azt a települést, ahol a népsűrűség 150 fő/km² alatt van. Regionális szinten nagyobb funkcionális vagy adminisztratív egységeket (NUTS 3, a mi fogalomrendszerünk szerint a megyék szintje) különböztetnek meg azok ruralitási foka szerint, attól függően, hogy az adott régióknak mekkora hányada él vidéki településeken. Ennek alapján három típust különítenek el:

- alapvetően (túlnyomórészt) vidéki térség, amelyben a vidéki településeken élők aránya több mint 50%;
- jellemzően vidéki térség (újabbán köztes vagy közbenő térség), ahol a vidéki településeken élők aránya 15 és 50% között van;
- alapvetően (túlnyomórészt) városi térség, ahol a népesség kevesebb, mint 15%-a él vidéki településeken (Arcaini et al. 1999, EC 1997).

2007-ben, az OECD 2005-ben publikált módosításait figyelembe véve, változott, helyesebben kibővült a lehatárolás menete, új elemként ugyanis belépett a városi központok szükséges figyelembevétele. Városi központnak tekinthetők azok a 150 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű települések, amelyek lakosság száma meghaladja a 200 ezer főt. A megújult módszer harmadik lépése az egyes régiók besorolását módosítja a következők szerint:

- amennyiben az adott, alapvetően vidékinek titulált térségben van olyan város, amelynek legalább 200 ezer lakosa van, ami a régió lakosainak nem kevesebb, mint 25%-át reprezentálja, automatikusan közbenső térség besorolást kap, illetve
- ha az adott közbenső térségben van olyan város, amelynek lakosság száma meghaladja az 500 ezer főt, ami a régió lakosainak nem kevesebb, mint 25%-át reprezentálja, azt alapvetően városi térségnek kell tekinteni (EC 2009, OECD 2010).

Új város-vidék lehatárolás az EU-ban

Az Európai Bizottság legutóbbi, 2010 decemberében publikált „A vidékfejlesztés az Európai Unióban” c. jelentésében új tipológiát vezetett be, amellyel új és egységes alapot kíván teremteni a városi és vidéki térségek jövőbeni elkülönítéséhez, valamennyi uniós intézmény számára. A módszer kidolgozása 2004-2005-ig nyúlik vissza, amikor a Bizottság kísérletet tett arra, hogy az OECD módszerét térinformatikai megoldásokkal kombinálja. A próbálkozásra akkor még úgy tekintettek, mint egy tisztán tudományos kísérletre (Vard et al. 2005 idézi UN 2007). Az új város-vidék lehatárolásra azért volt szükség, hogy kiküszöböljék a települések és térségek területének eltéréseiből eredő anomáliákat. Ennek érdekében az új tipológia bevezeti az ún. népességi rács alkalmazását, amelynek lényege, hogy az EU területét, egyenként 1 km² területű négyzeteket tartalmazó, rácshálóval fedik be. A módszer a negatív megközelítésből kiindulva határozza meg a vidéki térségeket, azaz, ami nem városi, az a vidéki térség. A módszer segítségével a következő módon határozhatók meg a városi térségek (Eurostat 2010):

- első lépésben kiválasztják a 300 fő/km² népsűrűségi határértéket meghaladó négyzeteket a rácshálóban;
- ezt követően egy szomszédság alapú csoportosítást végeznek, azaz valamennyi, a népsűrűségi határt meghaladó négyzetet a szomszédos nyolc négyzettel vonják össze; amennyiben az így kialakított összefüggő négyzetek, cellák összesített népességszáma meghaladja az 5 ezer főt, úgy az adott térség ún. városklaszternek minősül, és ami ezen kívül található, az pedig vidékinek.

Az előbbiekből következik, hogy a módszer kiiktatja a változó területi nagyságú települések szintjét. Régiós (NUTS 3) szinten a korábbi küszöbértékek némi módosításával, de ugyanazon elnevezésekkel történik a besorolás, azzal a különbséggel, hogy nem a vidéki településeken élők aránya, hanem a vidékinek minősülő cellák népességének aránya alapján. A lehatároláshoz az 500 km²-nél kisebb NUTS 3 térségeket, kizárólag besorolási célból, egy vagy több szomszédos NUTS 3 térséggel vonják össze, amelynek eredményeként azok mindegyike ugyanolyan besorolást kap. A vidéki cellák népességének aránya alapján a következő besorolásokat kapjuk (EC 2010):

- alapvetően (túlnyomórészt) vidéki térség, amelyben a vidéki cellák népességének aránya több mint 50%;
- köztes vagy közbenső térség, ahol a vidéki cellák népességének aránya 20 és 50% között van;
- alapvetően (túlnyomórészt) városi térség, ahol a népesség kevesebb, mint 20%-a él a vidékinek minősített cellákban.

Az új tipológia a korábbinak megfelelően veszi figyelembe a nagyvárosi központok jelenlétét az egyes térségek besorolásának korrekciójánál (ld. fentebb). Az új lehatárolás szerint az EU területének 56%-a számít túlnyomórészt vidéki térségnek, ahol a lakosság 24,1%-a él. Ez a terület esetében 4, a lakosság tekintetében 1,6 százalékponttal nagyobb, mint a korábban alkalmazott OECD-módszerrel meghatározott értékek. Magyarország szempontjából

vizsgálva az előbbieket ennél is nagyobb eltéréseket találunk. Hazánk területének 66,1%-a minősül túlnyomórészt vidéki térségnek, ahol a lakosság 47,9%-a él. Ez a terület felől nézve 6,3, a lakosság esetében 8,1 százalékponttal nagyobb, mint a korábbi módszerrel meghatározottak (Eurostat 2010). Az adatokat szemlélve kiderül, hogy mind a vidéki térségek aránya, főként pedig az ott élő népesség aránya Magyarországon jóval magasabb, mint az Unióban.

Érdekességképpen jegyzem meg, hogy a Japán Statisztikai Hivatal (Statistics Bureau of Japan) már 1970 óta használja az előbb bemutatott ún. négyzettrács statisztikát a népesség területi eloszlásának vizsgálatában (Statistics Bureau of Japan 2009).

3. ZÁRSZÓ

Korábban már említettem, hogy az EU-ban nincs egységesen alkalmazott módszer vagy kritériumrendszer a vidéki térségek lehatárolására. A fent bemutatott vidéklehatárolások jobbra ajánlások, illetve statisztikai célokat szolgálnak, de egyik esetben sem jelentenek fejlesztési célú lehatárolást. Az e célból történő lehatárolások tagállami hatáskörben történnek meg, amelynek során településszerkezeti, népességkoncentrációs, területhasználati, illetve bizonyos társadalmi-gazdasági jellemzőkkel összefüggő mutatókat vesznek figyelembe.

IRODALOMJEGYZÉK

- Anonim (1998):** Rurális térségek Európai Chartája. Falu Város Régió, 8. szám. pp. 26-30.
- Arcaini, Elisabetta – Boscacci, Flavio – Camagni, Roberto – Capello, Roberta – Porro, Guido (1999):** A typology of rural areas in Europe. Politecnico di Milano, Milano.
<http://www.nordregio.se/filer/spespn/Files/2.3.ruralareas.pdf>
- Bengs, Christer – Schmidt-Thomé, Kaisa (Ed.) (2005):** Urban-rural relations in Europe. ESPON 1.1.2. Final Report. Centre for Urban and Regional Studies Helsinki University of Technology. Electronic publication.
http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPO2006Projects/ThematicProjects/UrbanRural/fr-1.1.2_revised-full_31-03-05.pdf
- Council of Europe (1996):** European Charter for Rural Areas.
<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta96/EREC1296.htm>
- Dorgai László (1998):** A területfejlesztéstől a vidékfejlesztésig az agrárgazdaság nézőpontjából. A falu, 13. évf. 2. szám. pp. 17-33.
- Du Plessis, Valerie – Beshiri, Roland – Bollman, Ray D. – Clemenson, Heather (2002):** Definitions of "Rural". Agriculture and Rural Working Paper Series No. 61.
<http://www.statcan.gc.ca/pub/21-601-m/2002061/4224867-eng.pdf>
- EC = European Commission (1988):** The Future of Rural Society. Commission communication transmitted to the Council and to the European Parliament. COM (88) 501 final, 29 July 1988. Bulletin of the European Communities, Supplement 4/88.
http://aei.pitt.edu/5214/01/001713_1.pdf
- EC = European Commission (1997):** Rural Developments. CAP 2000 Working Document.
http://ec.europa.eu/agriculture/publi/pac2000/rd/rd_en.pdf
- EC = European Commission (1999):** European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. European Commission. Luxembourg.
- EC = European Commission (2009):** Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information Report 2009.
http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2009/RD_Report_2009.pdf

- EC = European Commission (2010):** Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2010. http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2010/RD_Report_2010.pdf
- Eurostat (2010):** A revised urban-rural typology. In: Eurostat regional yearbook 2010. pp. 240-253. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-HA-10-001/EN/KS-HA-10-001-EN.PDF
- Kovács Imre (2010):** A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. MTA doktori értekezés. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Kovács Teréz (2003):** Vidékfejlesztési politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Maácz Miklós (2001):** A vidékfejlesztés helye, szerepe és fejlődési lehetőségei az Európai Unióban. Doktori értekezés. SZIE, Gödöllő.
- OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development (1996):** Territorial Indicators of Employment: Focusing on Rural Development, Paris.
- OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development (2010):** OECD Regional Typology. OECD, Directorate for Public Governance and Territorial Development. <http://www.oecd.org/dataoecd/35/62/42392595.pdf>
- Racher, Frances E. – Vollman, Ardene Robinson – Annis, Robert C. (2004):** Conceptualizations of „rural”: challenges and implications for nursing research. Online Journal of Rural Nursing and Health Care, vol. 4, no. 2. pp. 61-77. <http://www.rno.org/journal/index.php/online-journal/article/viewFile/139/137>
- Sarudi Csaba (2003):** Térség- és vidékfejlesztés. A magyar térgazdaság és az európai integráció. Agroinform Kiadó, Kaposvár.
- Somlyódy Péter (szerk.) (2005):** Változási trendek az Unió regionális politikájában – magyar tanulságok. Kutatási zárótanulmány. MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományok Intézet, Pécs.
- Statistics Bureau of Japan (2009):** A Guide to the Statistics Bureau, the Director-General for Policy Planning (Statistical Standards) and the Statistical Research and Training Institute. Ministry of Internal Affairs and Communications, Tokyo, Japan. <http://www.stat.go.jp/english/info/guide/2009ver/pdf/2009ver.pdf>
- Szakál Ferenc (1999):** A hazai vidékfejlesztés rendszerének EU-konform kialakítási lehetőségei I.: A vidékfejlesztés szervezési és ökonómiai problémái, a mezőgazdasági és a vidékfejlesztési politikák összefüggései. Magyarország az ezredfordulón: MTA Stratégiai Kutatások. BKE Környezetgazdaságtani és technológiai tanszék, Budapest.
- UN = United Nations (2007):** The Wye Group Handbook. Rural Households' Livelihood and Well-Being. Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income. United Nations Publication, New York and Geneva. http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/pages/rural/files/9.0_Complete_Publication.pdf
- Vajda Gizella (2006):** Integrált térségfejlesztés az ESPON 1.1.2. program eredményei tükrében. In: Táj, környezet és társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére (Szerk.: Kiss Andrea, Mezősi Gábor, Sümeghy Zoltán). SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. pp. 747-756.